PER LA *PAU*

Núm. 25 - NOVEMBRE 2015
DONES, PAU I SEGURETAT:
15 ANYS DE LA RESOLUCIÓ
1325

TRIBUNA

Les seqüeles de la violència política a Euskadi

Pablo Aguiar
Institut Català Internacional per la Pau

La violència política ha estat present a Euskadi des de fa dècades. A la violència exercida directament des del règim franquista cal afegir, a partir de l'any 1968, la realitzada per ETA i més endavant per organitzacions paramilitars creades a l'empara de l'Estat espanyol. Amb més d'un miler de víctimes mortals s'ha tractat del conflicte polític violent més sagnant de l'Estat espanyol durant la segona meitat de segle XX i, si ampliem el focus a l'àmbit de l'Europa Occidental, només la violència política generada pel conflicte d'Irlanda del Nord se situa per sobre, amb més de tres mil morts.

Centrant-nos en Euskadi, les més de quatre dècades d'existència de l'organització terrorista han tingut una influència determinant sobre el debat polític. A més de les conseqüències produïdes directament sobre les víctimes, es pot identificar altres tipus d'efecte, no sobre persones concretes, sinó sobre tota la població en general. Voldria destacar almenys tres d'aquestes conseqüències:

1. Polarització

L'existència d'una organització terrorista genera una fractura política i social molt gran. Les accions violentes, ja siguin exercides per ETA o pels aparells i forces de seguretat de l'estat, han generat irremeiablement una confrontació social. La violència origina bàndols -o amb mi o contra mi- fet que dificulta enormement els posicionaments que no s'identifiquen clarament amb cap dels dos pols.

2. Restricció de la participació política

Algunes limitacions no s'han produït de manera formal però apareixen reflectides en l'Euskobaròmetre: fins al 2009, amb alguns alts i baixos, més d'un 40% de la població del País Basc reconeixia tenir "molta o bastanta" por de participar activament en la política. Una altra dada: a la primera dècada del segle XXI entorn d'un 20% de la població encara declarava que no parlava lliurement de política amb ningú o amb gairebé ningú. Però els obstacles a la participació també van provenir des de l'àmbit formal i fent ús dels aparells de l'estat. El 2002 es va aprovar la Llei Orgànica de partits polítics, que posteriorment donaria cobertura legal a la il·legalització de Batasuna per no rebutjar explícitament la violència com a instrument per fer política. La il·legalització no va estar exempta de polèmica i fins i tot Martin Scheinin[1] va manifestar la seva preocupació pel redactat de la llei i les possibilitats d'abusos que representava. Un altre cas flagrant de prohibició de l'exercici de les llibertats pròpies de l'estat de dret democràtic va ser el del diari Egunkaria, tancat per ordre judicial el 2003; set anys després, l'abril de 2010, l'Audiència Nacional va absoldre els acusats de tots els càrrecs. A dia d'avui, cap instància del govern central no ha fet cap manifestació sobre aquesta qüestió.

3. Segrest del debat

Pel fet que l'organització terrorista hagi defensat unes determinades aspiracions polítiques, la independència d'Euskadi i la creació d'un estat socialista, aquests objectius, especialment el primer, van passar a ser un plantejaments tabú a l'agenda política basca. Així, les forces polítiques i els agents socials contraris a la independència acusaven de connivència amb el terrorisme a tot aquell que pogués realitzar qualsevol plantejament pro independència. A la pràctica això es convertia en un exercici de veto d'una part del debat polític. Més recentment, arran del creixement del moviment independentista a Catalunya, s'ha suscitat la comparació: per què aquest creixement a Catalunya i no a Euskadi? En els últims vuit anys el nombre de persones favorables a la independència a Catalunya ha passat de superar amb prou feines el 10% a tocar el 50%. En aquest mateix període, a Euskadi el desig independentista ha estat molt més estable, del 32% al 25%. Alguns autors apunten que l'existència prèvia de la violència pot explicar aquesta diferència.

“ Malgrat els esforços per avançar en la reconciliació, les conseqüències derivades de la violència (polarització, segrest del debat, restriccions a la participació política) continuen parcialment presents ”

Afortunadament el segle XXI va comportar una sèrie de canvis polítics i socials que van desembocar en l’anunci per part d’ETA de “la cessació definitiva de l’activitat armada”, el 20 d’octubre de 2011. No és objecte d’aquest article examinar les claus que van portar a aquesta decisió, sinó centrar-se més aviat en les conseqüències. Tanmateix, assenyalo telegràficament algunes d’aquestes claus: el model nord-irlandès de final de la violència, que s’havia revelat com a reeixit, el descrèdit del terrorisme polític a partir de la irrupció del terrorisme nihilista islamista, la pèrdua del temor de la societat a posicionar-se en contra de la violència, tant des de de la societat civil organitzada (Lokarri, Gesto por la Paz) com des de tot tipus d’expressions artístiques, i finalment, la presa de consciència per part de l’esquerra abertzale que la violència terrorista no col·laborava en la consecució de l’objectiu de la independència d’Euskadi, sinó que l’entorpia.

Fins ara a Euskadi s’han dut a terme iniciatives que podrien enquadrar-se en els principis de la justícia transicional: veritat, justícia i garanties de no repetició[2]. Però malgrat els esforços per avançar en la reconciliació, les conseqüències derivades de la violència (polarització, segrest del debat, restriccions a la participació política) continuen sent parcialment presents.

Superar la polarització social requerirà temps. Tal com assenyala Luciano Sandrin, “les emocions (d’odi, ràbia i ressentiment) tendeixen a fer-se cròniques i mantenir-se vives fins i tot després del final de les hostilitats, arribant a formar part d’una memòria compartida”[3], però requereixen també de polítiques públiques decidides i fermes. Fins ara les iniciatives restauratives oficials s’han centrat en les víctimes, directes o

indirectes de la violència, però és tota la societat la que ha de cicatritzar. Hi ha temes, com el tractament de la població reclusa, sobre els quals la divisió és profunda[4]. A més hi ha qüestions que requereixen un tractament més inclusiu, com ara: el reconeixement de totes les víctimes[5], i l'asimetria en el seu tracte[6], l'elaboració d'una memòria incloent, el reconeixement del patiment causat, des de tots els actors que el van causar. Sense abordar aquestes qüestions, el camí serà molt més llarg i tortuós.

“ Falta voluntat política i valentia per afrontar la justícia transicional; fins que no es faci, les conseqüències de la violència política no se superaran ”

Respecte de la plena participació política, l'Euskobaròmetre reflecteix que el temor a la participació o la preocupació respecte de la violència es mantenen però amb menor repercussió. Tanmateix, en aquest punt també queden reptes pendents: la llei de partits polítics continua vigent i, per tant, també es mantenen els temors plantejats pel Relator Especial de l'ONU.

Pel què fa als debats “congelats” pel terrorisme, iniciatives de base com Gure Esku Dago plantegen la legitimitat de la ciutadania per decidir el seu futur i exercir el seu dret a decidir. No sorprèn que la majoria de la classe política basca no estigui oferint suport ni impulsant aquests plantejaments. L'actual classe política s'ha socialitzat políticament en l'entorn de violència i per trencar els tabús és possible que calgui un relleu generacional que permeti abordar debats fins ara avortats.

Per concloure, hi ha un problema de partida: Espanya és dels últims estats on, citant Teresa Whitfield, es va fer una transició sense justícia transicional, es va optar per la desmemòria. Aquest exercici d'amagar la pols sota la catifa té implicacions; ens falta una cultura de la memòria, molt útil per abordar aquest tipus de processos.

Respecte del final de la violència política a Euskadi, cal tenir en compte que es va produir fa menys de cinc anys; la superació d'aquest escenari pot durar generacions i requereix que s'abordin les qüestions relatives a la justícia transicional. En les últimes dècades s'ha produït una proliferació en les anàlisis i desenvolupaments d'aquest tipus de justícia -precisament Euskadi compta amb experts en la seva posada en pràctica-. Existeixen eines que es poden aplicar, algunes experiències i persones amb capacitat per implementar-les. Falta només la voluntat política i la valentia per afrontar la justícia transicional. Fins que no es faci, les conseqüències de la violència política seguiran presents i no seran completament superades.

1. Relator Especial sobre la promoció i la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals en la lluita contra el terrorisme del Consell de Drets Humans de les Nacions Unides.

2. L'informe "Víctimas del terrorismo residentes en la CAPV. Desazón y esperanza en víctimas indirectas de asesinatos" (2014); els Memoria Lab impulsats conjuntament per Bakeola-Museo de la Paz-Gernika Gogoratuz o l'associació Euskal Memoria Fundazioa, per citar només alguns exemples.

3. Sandrin, L. (2014) "Perdón i reconciliación", PPC, Salamanca.

4. Respecte de la reinserció dels presos d'ETA, el 50% de la població està a favor en tots els casos, el 21% creu que només s'ha de considerar per als que no van cometre delictes de sang i el 19% advoca pel compliment íntegre de les penes. Euskobaròmetre

5. Els informes de la Direcció d'Atenció a Víctimes del Terrorisme del País Basc de "Víctimas de vulneraciones de derechos humanos y sufrimientos injustos producidos en un contexto de violencia de motivación política " van en aquest sentit.

6. Fins ara l'Estat espanyol només ha reconegut un únic cas de víctima de terrorisme per una actuació dels cossos de seguretat. És a dir, l'autoria de l'atemptat (si és ETA o no) està resultant determinant per aconseguir el reconeixement, i la reparació, de les víctimes de terrorisme.

Fotografia : EAJ-PNV Andoain

© Generalitat de Catalunya